

Hurban, hurbanisti a Brezová

Matúš Valihora

„Brezová je pošta výborná pre Slováka“

Jozef Miloslav Hurban

Podbradliansko-podjavorinský kraj a najmä Brezová patrili k regiónom a lokalitám, v ktorých dosiahla Hurbanom iniciovaná národná agitácia a mobilizácia najväčšie úspechy. Brezová bola v čase Hurbanovho kaplánovania (1840 – 1843) šesťtisícovým zemepanským poddanským mestečkom – oppidom. Od svojho znovuzaľudnenia v druhej polovici 16. storočia zažívala podobný dynamický rozvoj ako okolité obce tejto oblasti. Kopcovitý terén chotára nútil obyvateľov hľadať nové zdroje pôdy v zalesnených údoliach a stráňach. Klčovaním tu vznikala najprv kopaničiarska pôda, následne aj kopaničiarske osídlenie, ktoré malo rozptýlený charakter. Vytváranie kopianíc predstavovalo dlhodobý proces pretrvávajúci až do prvej polovice 19. storočia. Postavenie zemepanského poddanského mestečka získala Brezová v roku 1709 vďaka privilegiu cisára Jozefa I., prostredníctvom ktorého panovník udelil obyvateľom Brezovej právo konať výročné trhy (jarmoky). Počas obdobia, v ktorom mala Brezová status mestečka, vznikli na jej území viaceré remeselnícke cechy: ševcovský (roku 1709), mäsiarsky (1718), súkennický (1725), garbiarsky (medzi rokmi 1753 – 1766), čižmársky (prvý záznam z roku 1838) a spolčených remesiel (1840).¹ Najväčší bol garbiarsky, pričom v *Protocule* tohto cechu sú v roku 1833 uvedené mená a priezviská 281 majstrov.² Vďaka dynamicky sa rozvíjajúcemu garbiarstvu sa Brezová stala jedným z najdôležitejších centier výroby kože na Slovensku. Mestečko tak postupne nadobudlo remeselnícko-roľnícky charakter, príahlé kopianice však zostali agrárne.

Podľa údajov z rokov 1787 – 1788 mala Brezová 607 domov (306 v meste a 301 v kopianiciach)³ a 5 291 obyvateľov. Patrila k štrnástim sídlam Slovenska, ktoré mali na konci 18. storočia viac ako 5 000 obyvateľov, a bola ľudnatejšia ako napríklad tradičné, oveľa viac urbanizované sídla stolíc, Nitra či Trenčín.⁴

Nárast počtu obyvateľov Brezovej pokračoval aj v prvej polovici 19. storočia. Počas kanonickej vizitácie miestneho cirkevného zboru v roku 1823 žilo v Brezovej 5 610 obyvateľov evanjelického

¹ VALIHORA, Matúš. *Brezová. O minulosti Brezovej pod Bradlom pred rokom 1848*. Bratislava : Polleo Partners, s. r. o., 2011, s. 53-138.

² *Protocul* brezovského garbiarskeho cechu, (nestránkované), v súkromnom vlastníctve. Záznamy z roku 1833.

³ MICHÁLEK, Ján – JURÍČEK, Ján (eds.). *Brezová pod Bradlom*. Bratislava : Obzor, 1970, s. 38.

⁴ ŠPIESZ, Anton. Remeslo v oblasti Myjavskej pahorkatiny v 18. storočí. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ročník XV*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1964, s. 262.

vyznania.⁵ Ďalšie údaje priniesla publikácia Eleka Fényesa z roku 1837. Podľa nej mala Brezová 6 325 obyvateľov (5 937 evanjelického a. v., 246 rímskokatolíckeho a 142 židovského vyznania).⁶ Vysoký počet obyvateľov súvisel aj so skutočnosťou, že súčasťou Brezovej boli početné kopyance. Viaceré sídla na území Slovenska však v prvej polovici 19. storočia rástli výrazne rýchlejším tempom.

Napriek vyššie spomenutému demograficko-populačnému trendu zostal ráz Brezovej prevažne vidiecky. Takmer polovica obyvateľov žila rozptýlená v brezovských kopyanciach a vidiecky ráz mala i väčšina mestečka. Výnimku predstavoval iba *rínek* (dnešné Námestie gen. M. R. Štefánika), na ktorom už stáli budovy malomestského charakteru, ako mestský dom či dom organára Martina Šaška.

Etnická štruktúra brezovskej populácie mala v prvej polovici 19. storočia nasledujúcu podobu: okolo 97 % obyvateľov malo slovenskú etnicitu, zbytok tvorili príslušníci židovského a rómskeho etnika, vyskytlo sa aj niekoľko obyvateľov iného etnického pôvodu.⁷ Treba však zdôrazniť, že zo slovenskej etnicity vtedajších obyvateľov Brezovej a z ich slovenskej jazykovej komunikácie nemožno automaticky odvodzovať ich národné vedomie, bolo by to anachronické. Iste mali vedomie spolupatričnosti s ostatnými slovensky hovoriacimi ľuďmi, ale dôležitejšou pre nich bola príslušnosť k rodine, k miestnej komunite a k cirkvi, v rámci ktorých naplňali väčšinu svojich potrieb. Inými slovami povedané, pre vtedajších obyvateľov bola typická pluralitná identita, založená na ich lokálnej, náboženskej, jazykovej či profesijnej príslušnosti.

Počiatky národného hnutia v brezovskom prostredí a Tomáš Hroš

Počiatky národného hnutia v Brezovej príslušná literatúra⁸ zachytila pomerne stručne, preto ich popisu venujem patričnú pozornosť. Podľa popredného odborníka na problematiku vzniku moderných národov, historika Miroslava Hrocha, proces formovania národného hnutia vyrastal zo situácie, kedy sa stará (feudálna) spoločnosť, založená na prinútení, privilégiách a nerovnosti ľudí, začala rozpadáť a prestával platiť jej hodnotový systém. Hľadanie novej skupinovej identity sa v podmienkach nešťátnej etnickej skupiny (akou bola aj tá slovenská) orientovalo na etnickú, predovšetkým jazykovo definovanú pospolitosť. Predstavitelia národného hnutia dospeli k názoru, že príslušníkov svojho etnika je treba získať pre myšlienku novej pospolitosti – moderne chápaného národa. Začali tak agitačnú fázu národného hnutia. Národná myšlienka či vízia národa však mohla byť účinná len vtedy, ak sa mohla dostať k tým, ktorým bola určená. Predpokladom úspešného

⁵ Archív cirkevného zboru ECAV v Brezovej pod Bradlom, Vizitačný protokol z kanonickej vizitácie z roku 1823, bez signatúry.

⁶ FÉNYES, Elek. *Magyarországban s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben II.* Pest : Trattner-Károlyi, 1837, s. 286.

⁷ VALIHORA 2011, s. 121.

⁸ MICHÁLEK – JURÍČEK 1970, s. 46-47.

šírenia národného uvedomenia bol taký stupeň sociálnej komunikácie, ktorý umožňoval pravidelný kontakt medzi vlasteneckými agitátormi a adresátmi ich národno-mobilizačných snáh. Ďalším významným komunikačným faktorom bola alfabetizácia a rozširovanie školskej dochádzky nielen na úrovni ľudových, ale tiež na úrovni vyšších škôl.⁹

Prvý z Hrochových predpokladov i v prípade Brezovej predstavovali existujúce evanjelické cirkevné, spoločenské a školské štruktúry, ktoré štúrovská generácia využila na šírenie slovenského národného hnutia. Aspoň niektorí obyvatelia Brezovej spĺňali i Hrochom spomenutý faktor vzdelania na úrovni vyšších škôl. Evanjelické lýceum v Modre navštevovali podľa zachovaných údajov títo študenti z Brezovej: v roku 1787 Ján Korabečny, 1789 Ján Dlhányi, 1789 Štefan Kresánek, 1790 Samuel Jurkovič, 1790 Štefan Jurkovič, 1825 Tomáš Hroš, 1843 Štefan Cablk.¹⁰ Historik Karol Goláň vyhl'adal v hlavnej lyceálnej matrike mená a priezviská študentov prešporského evanjelického lýcea pochádzajúcich z „*podbradlianskeho kraja*“ i rok ich vstupu do lýcea. Z Brezovej pochádzali títo študenti: v školskom roku 1832/33 Tomáš Hroš, 1833/34 Ján Bachar (otec Ján) a Ján Bachar (otec Daniel), 1842/43 Samuel Šaško, 1843/44 Ján Pecho, 1846/47 Ďurkovič (krstné meno Goláň neuviedol).¹¹

Počiatky slovenského národného hnutia v Brezovej možno datovať do rokov 1835 – 1840, kedy bol brezovským evanjelickým kaplánom Tomáš Hroš, miestny rodák z kopaníc Šindelovci,¹² patriacich vtedy z cirkevného hľadiska k Brezovej. Študoval na lýceu v Modre, od roku 1833 v Prešporoku (Bratislava), v roku 1838 bol členom tajného spolku *Vzájomnosť*. Počas prešporských štúdií vstúpil Hroš do Spoločnosti česko-slovanskej a krátky čas zastával funkciu jej podpredsedu. Pracoval teda aj pod vedením Ľudovíta Štúra, pričom spomínaná organizácia sa stala vzorom pre ďalšie študentské samovzdelávacie spoločnosti na evanjelických lýceách v Levoči, Prešove či Modre. Od roku 1835 pôsobil Hroš v Brezovej ako kaplán u farára Pavla Marečka. Z dobovej korešpondencie vieme, že Ľ. Štúr si Hroša vážil. Navštívil ho v Brezovej a v júli 1836 s ním podnikol cestu po Nitrianskej stolici, počas ktorej sa spolu zastavili aj v Maduniciach u Jána Hollého. V roku 1836 publikoval Hroš v almanachu *Plody báseň V rozbořeném hradu Děvínu zniklá myšlení*.¹³ Štúr sa o Hrošovi zmieňoval, že popri Michalovi Miloslavovi Hodžovi a Ctibohovi Zochovi vyniká „*mezi mladšími řečníky chrámovými*.“¹⁴ V čase brezovského kaplánovania Hroš podľa vlastných slov „*počal zakladat čtenársky spolek a měl již k tomu cíli okolo 40 mladíků, chtěje tam osvětu a dobré*

⁹ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha : SLON, 2009, str. 271.

¹⁰ Slovenská národná knižnica – Literárny archív (ďalej SNK – LA), fond Samuel Štefan Osuský, sign. 46 Z 1, OSUSKÝ, Samuel Štefan (zostavovateľ). *Brezová pod Bradlom* (nevydaný rukopis).

¹¹ GOLÁŇ, Karol. *Revolučné pokolenie*. Myjava : Daniel Pažický, 1926, s. 7-8.

¹² Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Bratislava Zbierka cirkevných matrik, Evanjelická cirkev. Farský úrad Brezová pod Bradlom, mikrofilm Inv. č. 386 Krsty 1804 – 1845, s. 60. – Dnes je kopanica Šindelovci súčasťou obce Košariská.

¹³ *Plody zboru učenců řeči českoslovanské Prešporského*. Prešporok : Landerer, 1836, s. 56-57.

¹⁴ L. Š. [Ľudovít Štúr]. *Ze Slowenska*. In *Květy*, 4. 6. 1839, č. 27, s. 216.

*mravy rozširovat. Spolek tento Brezovský měl také některé knihy ku čtení.*¹⁵

Sympatie k slovenskému národnému hnutiu môžeme predpokladať nielen u spomínaných mladíkov, potenciálnych členov čitateľského spolku. Otvorený záujem o národnokultúrne aktivity prejavili aj tí obyvatelia Brezovej, ktorí si predplatili almanach *Plody* z roku 1836, pričom prostredníctvom tohto aktu pravdepodobne manifestovali aj svoju národnú identitu. Išlo o nasledujúce osoby z brezovského prostredia:

„*Brezowa: Pan Tomáš Abel.*

„ *Samuel Černý.*

„ *Jan Danko*

Dwogjct. p. [t. j. dvojctihodný pán] Tomáš Hroš, kaplán.

Pan Martin Kučera.

Dwogjct p. [t. j. dvojctihodný pán] Pawel Mareček s. b. k. [t. j. slova Božieho kazateľ]

Pan Štěpan Ruska.

„ *Martin Šeplák.*

„ *Žigmund Wallowič, Notář.*¹⁶

Deväť brezovských predplatiteľov almanachu vynikne v porovnaní s počtami predplatiteľov v ostatných sídlach Uhorska. Viac ako v Brezovej ich bolo iba v dvoch uhorských mestách – v Prešove (10) a v Prešporoku (42). Treba však pripomenúť, že tieto vyššie počty ovplyvnila skutočnosť, že medzi prešporskými a prešovskými abonentmi figurovali práve členovia študentských spoločností.¹⁷

Hurban ako brezovský kaplán a jeho spolupracovníci

Po skromných začiatkoch sa Hroš stal v roku 1840 farárom v susednom Bukovci a kaplánske miesto v brezovskom cirkevnom zbore po ňom zaujal práve Jozef Miloslav Hurban, ktorý rozvinul národnokultúrnu a agitačnú činnosť v brezovskom prostredí do väčšej šírky. V Brezovej zotrval tri roky, od júna 1840 do júna 1843. Počas svojho brezovského účinkovania zostavil I. ročník almanachu *Nitra*, čo v jeho závere zaznamenal nasledovne: „*na Březové dne 1-ho Ledna 1842. M. J. Hurban, Pořadatel.*“¹⁸ Na konci tejto publikácie je abecedne usporiadaný zoznam predplatiteľov, pričom pri ich menách nie je uvedené len bydlisko, ale aj spoločenský stav a profesia. Almanach *Nitra* si predplatilo nielen osemnásť fyzických osôb, obyvateľov Brezovej, ale aj Knižnica

¹⁵ Archív cirkevného zboru ECAV v Brezovej pod Bradlom, HROŠ, Tomáš. *Woleni Slowa B. Kazatele w Slawné Cirkwi ew. Březovské 1844/5* (rukopis), bez signatúry, prvý z listov s novým číslovaním.

¹⁶ *Plody zboru učenců řeči českoslowanské Prešporského*, 1836, nečíslovaný zoznam predplatiteľov na začiatku almanachu.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ *Nitra. Dar dcerám a synům Slowenska, Morawy, Čech a Slezska obětowaný, wydávána od Miloslawa Jos. Hurbana. Ročnjik I. W Prešporoku, čili Břetislawě nad Dunagem, 1842, s. 296.*

Nedeľnej školy brezovskej: „Pán Tomáš Ábel, mistr mlynársky a kostelník na Brezové; Pán Jan Bachár, učiteľ na Košariskách;¹⁹ Pán Pawel Čúwala, obywatel brezowských kopanic; Pán Ján Danko, měšťan Brezowský; Pán Štěpan Gurkowič, kurator cjrkwé Brezowské; Pán Leopold Heller, městský ránhogič na Brezové; Pán Jan Kostelný, obywatel Brezowský; Pán Martin Kostelný, obywatel Brezowský; Panna Eufrozjna Marečkowa, Slowenka na Brezové; Panna Juliana Marečkowa, Slowenka na Brezové; Panna Karoljna Marečkowa, Slowenka na Brezové; Panna Wilhelmjna Marečkowa, Slowenka na Brezové;²⁰ Pán Samuel Michálek, panský rychtář na Brezové; Pán Jan Nosko, obywatel Brezowský a kurátor cjrkwé; Pán Jan Potůček, obywatel Brezowský a kurátor cjrkwé; Pán Karel Sucháč, učitel na Brezové; Pán Martiň Šaško, powěstný mistr organársky na Brezové; Pán Žigmund Walowič, notář městečka Brezové; Knihowna nedělnj školy Brezowské“²¹

Vidíme, že brezovskí predplatelia almanachu sa regrutovali z radov miestnych elit. Boli to najmä funkcionári miestneho evanjelického cirkevného zboru, učители, úradníci a majetnejší obyvatelia. Rovnako ako pri *Plodoch*, je aj pri *Nitre* možné porovnanie s počtami abonentov z ostatných miest Uhorska. Brezová sa v rámci celého Uhorska ocitla na 3. mieste. Viac predplatiteľov pochádzalo len z Prešporka (37) a Kežmarku (20), teda z lokalít, v ktorých fungovali vyššie evanjelické školy. V čase svojho brezovského kaplánovania začal Hurban pripravovať aj II. ročník almanachu *Nitra*, ten však vyšiel až v roku 1844.

Pre úspešný rozvoj národného hnutia však bolo potrebné jeho myšlienky šíriť nielen medzi miestnymi elitami, ale aj medzi radovým obyvateľstvom. J. M. Hurban si túto potrebu dobre uvedomoval, preto 10. apríla 1842 v spolupráci s rektorom evanjelickej cirkevnej školy Karolom Sucháčom zriadil Nedeľnú školu brezovskú. Svoje cieľavedomé formovanie národného hnutia „od doly“ na príklade brezovskej nedeľnej školy formuloval Hurban nasledovne: „Slowenský kmen se nynj wywinuge sám ze sebe; a tak se magj i pokroky geho uwažowati. – Na wšech stranách budj se žiwlowé národnosti našj [...] U nás to gde od dola, od škol, od zábaw, od společenského žiwota; národ si protjrá oči a wše pochopuge. [...] připomenauti slušj nedělnj školu s knihownau slowenskau na Březové, která s tjmto garem do žiwota wstaupila, a nynj giž do 60 audů počjtá. Scházegj sa audowé do stawenj školnjho každau neděli po nešpornjch božjch službách, kde se gim skrze p. učitele, Karla Sucháče, a mjstnjho kaplana přečjtagj, wyswětlugj ano i swobodně přednášegj užitečné známosti. Můžeme pak swědectwj wydati o této škole, že počátek gegj s welikau horliwostj učiněn gest; i máme naděgi, že horliwost a šlechtné tauženj po oswjcenosti a známotech užitečných u Březowanů negen neochábne, ale den po dni zmáhati se bude tjm wjce, an my, seč býti můžeme, wšecco učinjme, aby tato škola i knihowna gegj we wždy plněgšj zrůst

¹⁹ Košariská boli vtedy súčasťou Brezovej.

²⁰ Šlo o dcéry vtedajšieho brezovského evanjelického farára Pavla Marečka.

²¹ HURBAN 1842, s. 297 až 309.

*a kwęć se rozwinowala. Protoż také i nynj nowy ۇstaw tento wšem spanilomyslným pp. Wlastencům poraučjme.*²²

Dodávam, že uvedený počet 60 členov nedeľnej školy máme potvrdený i v rukopise T. Hroša.²³

Podľa údajov Samuela Štefana Osuského brezovská nedeľná škola po revolúcii 1848/1849 zanikla a jej knižnica, ktorá mala pri prevzatí 199 zväzkov, vytvorila základ školskej knižnice v novej budove cirkevnej školy v Brezovej, postavenej v rokoch 1858/1859.²⁴

J. M. Hurban oceňoval výhody svojho brezovského pôsobiska – vid' jeho výrok použitý ako motto na začiatku tohto príspevku. V prvom rade našiel Hurban v Brezovej prajné prostredie pre šírenie národných hodnôt a ideálov a vytvoril si okruh priaznivcov a spolupracovníkov, o ktorých sa ešte zmienim v nasledujúcich riadkoch. S brezovským „trojročím“ v živote J. M. Hurbana sa spája aj jeho záujem o filozofiu Johanna Gottlieba Fichteho. Vtedajší brezovský farár Pavel Mareček bol počas štúdia teológie v Jene Fichteho študentom a s Hurbanom diskutoval o filozofii svojho nemeckého učiteľa.²⁵

Hurbanovi prišli vhod i služby Brezovčanov, ktorí boli už vtedy známi svojimi obchodnými cestami po území celej monarchie. Využíval ich pri udržiavaní kontaktov s ostatnými slovenskými a českými národovcami. Viliam Pauliny-Tóth uviedol, že počas Hurbanovho trojročného kaplánskeho pôsobenia boli „...obchodiví občania a mládež brezovská [...] jeho poslovia do sveta. Do Segedína Stamatovičovi,²⁶ tak ako do Prahy Pospíšilovi,²⁷ posielaval balíky po príležitost'ach týchto. Holomúc [t. j. Olomouc], Bystrica, Brno, Pešť, Sv. Mikuláš, Požoň [t. j. Prešporok] spojené boli vtedy nielen článkami kupeckými s Brezovou, ale i článkami literárnymi, knihami a dopisami s Hurbanom.“²⁸

V júni 1843 prešiel Hurban z Brezovej do Hlbokého, kde ako evanjelický farár pôsobil až do svojej smrti. Svoj vplyv na Brezovú i ostatné obce podbradliansko-podjavorinského kraja si však udržiaval aj naďalej vďaka vybudovanej sieti spolupracovníkov. V marci 1844 sa smrťou Pavla Marečka uvoľnilo miesto brezovského farára. Ako kandidáti na tento post boli zo strany brezovského cirkevného zboru navrhnutí T. Hroš a J. M. Hurban, vedenie Nitrianskeho seniorátu navrhlo Jána Trokana, farára v Kostolnom, a Pavla Košackého, farára z Vrbového. Napriek tomu, že Hurban už

²² HURBAN, Jozef Miloslav. Myšlénky a zprávy ze Slowenska o Slowensku. In *Nowiny z oboru literatury, uměnj a wěd. (Přjloha ku Kwětům.)*, 1. 6. 1842, XI., s. 43.

²³ HROŠ, Tomáš. *Woleni...* (rukopis), s. 1.

²⁴ SNK – LA, fond Samuel Štefan Osuský, sign 46 Z 1, OSUSKÝ, Samuel Štefan (zostavovateľ). *Brezová pod Bradlom* (nevydaný rukopis).

²⁵ Hurbanovej filozofii sa venoval S. Š. Osuský, Hurbanovmu vzťahu k Fichtemu recentne napríklad P. Gažík.

OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Filozofia štúrovcov II. Hurbanova filozofia*. Myjava : Daniel Pažický, 1928.

GAŽÍK, Peter. J. M. Hurban a J. G. Fichte. In KLÁTIK, Miloš (ed.). *Jozef Miloslav Hurban – prínos pre cirkev a národ*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2017, s. 48-63.

²⁶ Pavle Stamatović – pravoslávny kňaz, srbský spisovateľ, historik a politik.

²⁷ Jaroslav Pospíšil – syn známeho českého vydavateľa, tlačiara a kníhkupca Jana Hostivíta Pospíšila (Pospíšilovci vydávali o. i. časopis *Květy*, do ktorého prispievali aj štúrovci).

²⁸ PAULINY-TÓTH, Viliam. Jozef Ludovít Hurban. In *Sokol*, 21. 7. 1862, č. 7, s. 222.

pôsobil v Hlbokom, kandidatúru prijal. Brezovčania si však za svojho farára zvolili Hroša.

Výsledok farárskej voľby odmietlo vedenie seniorátu uznať a dlhotrvajúci spor napokon viedol k tomu, že Hroš bol do duchovného úradu inštalovaný až v roku 1846.²⁹

K čelným Hurbanovým podporovateľom a spolupracovníkom v podbradliansko-podjavorinskom kraji patril o generáciu starší Samuel Jurkovič – národovec, učiteľ, kultúrno-osvetový pracovník a zakladateľ slovenského družstevníctva. Po absolvovaní štúdia na banskobystričskom a štiavnickom lýceu pôsobil ako učiteľ a neskôr i notár v Novom Meste nad Váhom a v Sobotišti. V auguste 1841 stál pri zrode *Slovenského národného divadla nitrianskeho* v Sobotišti. Išlo o ochotnícke divadlo, v ktorom hrali mladí študenti (Ján Francisci, Daniel Kolény, Andrej Braxatoris-Sládkovič, Samuel Štúr, August Roy a i.), ale aj Jurkovičova dcéra Anna.

Samuel Jurkovič založil 9. februára 1845 v Sobotišti *Spolok gazdovský* – prvé úverové družstvo na európskom kontinente. Základným motívom pri jeho založení bola snaha čeliť veľkej biede, znásobovanej neúrodami a epidémiami i nedostatkom lacného úveru. S. Jurkovič sa stal svokrom J. M. Hurbana, ktorý sa 7. októbra 1845 zosobášil s jeho dcérou Annou. Jurkovič sa do rodnej Brezovej, v ktorej získal miesto notára, presťahoval v júni 1848.

No už na začiatku roka 1846 vtedajší brezovský kaplán Ľudovít Šulek a rektor Karol Sucháč založili podľa Jurkovičovho vzoru *Spolok gazdovský* aj v Brezovej. Pre svojich členov obstarával spolok úver z prostriedkov, ktoré vznikali pravidelným sporením a vkladáním úspor do spolkovej pokladne. Členovia sa uzniesli na tom, že spolok nakúpi čítanky Jána Kadavého³⁰ a bude ich rozdávať usilovným žiakom, a že založí mimoriadnu pokladnicu pre rôzne dobročinné ciele.³¹

Podľa správcu K. Sucháča spolok počas svojho trvania „...vyššie 100 zlatých [...] obetoval na všakové užitočné ústavy a veci.“³² Je pozoruhodné, že v dobe, v ktorej ešte neexistovala emancipácia žien, viedla jeden z oddielov brezovského gazdovského spolku – *oddiel malých dietok* – žena, Karolína Pechová.³³

Popredným Hurbanovým spolupracovníkom a národným aktivistom v brezovskom prostredí bol aj spomínaný K. Sucháč.³⁴ Pochádzal z Pustých Úľan, v Brezovej pôsobil od roku 1831 ako rektor evanjelickej školy. Okrem činnosti vo vedení nedeľnej školy a správcovstva brezovského *Spolku gazdovského* sa angažoval aj v Tatríne, prvom celonárodnom kultúrnom spolku, a zbieral peniaze na

---

²⁹ HROŠ, Tomáš. *Woleni...* (rukopis), s. 3-44.

³⁰ Ján Kadavý – pôvodom Čech, pôsobil ako učiteľ v evanjelickej cirkvi v Pešti. Spočiatku bol stúpencom češtiny, neskôr sa však stal rozhodným zástancom štúrovskej slovenčiny, kvôli čomu sa dostal do konfliktu s Jánom Kollárom. V júli 1843 sa osobne zúčastnil známej schôdzky v Hlbokom, na ktorej sa J. M. Hurban, E. Štúr a M. M. Hodža radili o spisovnej slovenčine.

³¹ V. S. L. Od Bjelej Hori. In *Slovenskije národňje novini*, 26. 6. 1846, č. 95, s. 381.

³² K. S. [Karol Sucháč]. O spolku gazdovskom na Brezovej. In *Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život*, 23. 6. 1852, č. 25, s. 206.

³³ K. S. 1852, s. 206.

³⁴ Hroš Sucháča označil ako „nejhorlivejšeho Hurbanoslovana“. HROŠ, Tomáš. *Woleni...* (rukopis), s. 45.

jeho podporu.³⁵ Už pred rokom 1848 rozširoval Sucháč v Brezovej slovenskú tlač s takým úspechom, že o tom referovali aj Štúrove noviny: „Číta sa tuná hneď od samieho počiatku vjacej víťiskou slovenských novín. P. K. Sucháč, učiteľ tunajší, predáva s veľkým šťastím medzi ludom kníhi slovenskje, akích sa tuná vjacej miňje ako v hoc ktorom mest'e slovenskom, ba ako som povedau vjac ako v celom okolí Skalickom. [...] Každá novejšja kniha slovenská, ktorá len bola p. Sucháčovi poslaná, sa vo svojich 20 – 40 vitiskoch na chitro minula.“³⁶

Revolučné udalosti v Brezovej v Hurbanovej rézii

K vrcholným okamžikom pôsobenia J. M. Hurbana v podbradliansko-podjavorinskom kraji, a zvlášť v Brezovej, patria udalosti z roku 1848. Už v prvej monografii mesta z roku 1970 sa konštatuje, že tieto udalosti napísali „najsľávnejšiu kapitolu dejín Brezovej, ktorá zohráva významnú úlohu z celonárodného hľadiska.“³⁷ Vzhľadom na skutočnosť, že udalosti brezovskej jari i jesene 1848 sú podrobne spracované vo viacerých publikáciách, predstavím stručne len to najhlavnejšie z nich.

Revolučná vlna, prichádzajúca na jar 1848 zo západu Európy, zachvátila i Uhorsko. Na marcovom zasadnutí zrušil uhorský snem poddanstvo, čo uvítali aj obyvatelia Brezovej. Vodcovia uhorskej revolúcie z radov maďarskej šľachty však počítali s vytvorením národnostne jednotného štátu s jediným národom – maďarským. Predstavitelia slovenského národného hnutia na čele so Štúrom a Hurbanom začali konať. Na Jozefa sa na hľbockej fare zišli na poradu početní Hurbanovi spolupracovníci. Nasledovali ďalšie stretnutia a na stoličnom zhromaždení v Liptovskom Sv. Mikuláši boli prednesené žiadosti liptovských národovcov.

Tesne pred Veľkou nocou Hurban oznámil svojim cirkevníkom, že v Brezovej bude 28. apríla veľké zhromaždenie, na ktorom budú vyhlásené nové zákony a bude sa rokovať aj o lesoch. Niektorí cirkevníci boli poverení pozvať na toto zhromaždenie obyvateľov okolitých obcí.³⁸

V Brezovej sa 25. apríla konal pohreb notára Žigmunda Valoviča a večer hrala študujúca mládež Kotzebueovu divadelnú hru *Starý kompán alebo Pätnásťročný kandidát*. Na Sucháčovu „[...] prímluvu a veľkú snažnosť“³⁹ získali študenti na svoje divadelné predstavenie priestor v dome organárskeho majstra Martina Šaška. Šaškov dom bol pre túto príležitosť vyzdobený červeno-bielymi národnými zástavami. Hurban využil prítomnosť miestnych elít i slovenských národovcov na národnú agitáciu. Po skončení predstavenia prijali prítomní diváci dva Hurbanove návrhy: 1/ aby

---

³⁵ Zúčastnil sa tatrínskej sednice (zasadnutia), konanej 10. 8. 1847 v Čachticiach, ktorá prijala Štúrovu slovenčinu za spisovný jazyk.

³⁶ V. S. L. 1846, s. 381.

³⁷ MICHÁLEK – JURÍČEK 1970, str. 47.

³⁸ RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. I.1.* Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 268.

³⁹ HROŠ, Tomáš. *Woleni...* (rukopis), s. 45

Brezová poslala v nasledujúci deň, teda 26. apríla národnú zástavu susednej Myjave,⁴⁰ ktorá ju mala vyvesiť namiesto maďarskej zástavy, čím sa mal deklarovat' súhlas Myjavčanov so slovenským národným programom; 2/ aby sa 28. apríla konalo v Brezovej (Hurbanom už plánované) zhromaždenie s cieľom porady o žiadostiach slovenského národa. Na toto zhromaždenie sa prítomní rozhodli pozvať všetky okolité obce.

Na zhromaždení, ktoré sa konalo 28. apríla 1848 na brezovskom *rínku* (dnešné Nám. gen. M. R. Štefánika), sa zišlo 3000 ľudí z Brezovej a okolitých obcí. Hlavný prejav mal Hurban.

Z improvizovaného pódia (stôl) prebral jednotlivé body pripravenej petície zo zhromaždenia, ktorá sa stala známou ako *Žiadosti slovenského národa v stolici Nitrianskej*.⁴¹ Desaťbodová petícia mala nasledujúci obsah: aby „*národ slovenský v stolici Nitrianskej i všade, kde [...] býva*“ mohol mať účasť na verejnej správe, požadovali prvé dva body používať slovenčinu ako úradný a rokovací jazyk stoličnej i miestnej správy či súdnictva. Na základe tretieho bodu žiadali Slováci tohto regiónu zriadenie slovenských škôl, ľudových, ale aj vyšších. Štvrtý bod požadoval aby bol „*národ náš a ľud*“ na sneme zastúpený svojimi poslancami. Piaty a šiesty bod obsahovali požiadavku uznania slovenskej národnosti a reči zabezpečeného zákonom a úplného bratstva a rovnosti medzi „*národmi kresťanskými*“⁴² v Uhorsku a možnosť vyvesovať „*naše národné zástavy*“. V siedmom bode obyvatelia žiadali, aby Nitrianska stolica odporučila maďarským stoliciam zakladať vo svojich školách katedry slovenskej reči a aby na slovenských školách pôsobili učitelia maďarčiny, „*aby sme sa vzájomne zblížili*“ a na sneme si Slováci a Maďari rozumeli. Ôsmy bod požadoval vrátenie zemepánmi odňatých kopaníc, pasienkov a hôr. Deviaty oslobodenie Janka Kráľa a Jána Rotaridesa z väzenia. Desiaty bod obsahoval požiadavku zaznamenať obsah petície do stoličnej zápisnice a oboznámiť s ňou ostatné úrady, miestodržiteľ a uhorskú vládu.⁴³

Po ukončení zhromaždenia *Žiadosti* podpísali zástupcovia obcí, niektorí to však odmietli urobiť. Ľudovít Šulek a Daniel Bórik, ktorí zanesli petíciu 8. mája 1848 do Nitry, skončili vo väzení.

V septembri 1848 sa podbradliansko-podjavorinský kraj stal dejiskom prvého slovenského povstania a miestom prvých bojov povstania bola práve Brezová. Dobrovoľníci i Slovenská národná rada sa 21. septembra 1848 za „*hukotu bubnou, s rozviatimi zástavami*“ presunuli z Myjavy

---

⁴⁰ Dušan Škvarna uvádza, že prvýkrát boli slovenské zástavy použité 10. 4. 1848 na ľudovom zhromaždení v Bytči. Ďalej uvádza, že ešte spontánnejšie a v rámci celého regiónu sa národné zástavy prezentovali v podbradlianskom kraji – 25. apríla v Brezovej na Šaškovom dome, 26. apríla šlo z Brezovej vyslanectvo s národnou zástavou na Myjavu a 28. apríla v Brezovej Hurban mával pri osvetľovaní bodov Nitrianskych žiadostí slovenskou zástavou. Pozri ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 86-87.

⁴¹ RAPANT 1937, *Slovenské povstanie I.1.*, s. 269-274.

⁴² Podľa Rapanta termín „*národmi kresťanskými*“ bol zameraný „*proti emancipácii židovskej*“. RAPANT 1937, *Slovenské povstanie I.1.*, s. 272.

⁴³ Kompletný text *Žiadostí* pozri RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. I.2*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s., str. 138-140.

na Brezovú. Ako píše Dohnány, „*Hlavní stán sa zaraziu na prjestrannom meskom dome.*“⁴⁴

Pôsobilo v ňom vojenské velenie povstania na čele s Bedřichom Bloudkom, Františkom Zachom a Bernardom Janečkom. Politické vedenie povstania, teda Slovenská národná rada, ktorej bol Jozef Miloslav Hurban predsedom, tu vydávala rozkazy pre okolité obce. Počet mužstva dosiahol 3000 – 4000 ľudí (po víťazstvách z 22. septembra vzrástol na 6000 ľudí).

Vedúci predstavitelia Nitrianskej stolice (hlavný župan Ján Jeszenák, hlavný slúžny skalického okresu Šimon Zmertych) sa rozhodli potlačiť povstanie už v zárodku. Na ich nariadenie vypracoval L. Vojnić, veliteľ jazdeckej eskadrony tzv. wallmodenovcov,⁴⁵ plán akcie. Predpokladal koordinovaný postup z troch prístupových ciest vedúcich do Brezovej. 22. septembra 1848 tak z troch smerov nastúpilo proti povstalcom dohromady šesť stoviek príslušníkov pravidelného cisárskeho vojska a gardistov.

Od Hradišťa pod Vrátnom postupoval s jednotkami wallmodenovcov Vojnić (okolo 250 mužov). V úzkej doline Pri Valche sa stretli s povstaleckou strážou (asi 25 mužov). Postavenie stráže bolo posilnené zastavením mlynskeho potoka a zavodením lúk okolo mlyna Valcha. Po príchode slovenskeho mužstva, vedeného B. Janečkom a S. D. Štefanovičom, prestali wallmodenovci bojovať a nakoniec ustúpili smerom k susednej obci Hradište pod Vrátnom.

Ďalšou jednotkou, ktorá z Vrbovíc cez Turú Lúku postupovala smerom k Brezovej, bola 11. stotina pluku ceccopierovcov⁴⁶ pod velením kapitána Kotulinského (okolo 150 mužov). Len čo sa o 8. hodine ráno ceccopierovci priblížili od Bukovca a prešli cez pahorok Kršiačky, spozorovali ich povstalecké stráže. Nečakali na príchod posily a nedostatočne ozbrojené kosami, cepami, šablami a len v menšej časti puškami zaútočili na 11. stotinu na Prietržskej ceste. Po príchode povstaleckých posíl na čele s Bakowského stotinou sa dala 11. stotina i za ňou postavená garda na ústup smerom na Senicu a okolo 9. hodiny bol bojový stret ukončený. Počas boja na Prietržskej ceste padli dvaja dobrovoľníci.

Onedlho po tom nastúpil útok i z tretej strany. Od Vrbového postupovala pod velením kapitána Saussayho 8. stotina pluku ceccopierovcov (okolo 100 – 120 mužov). Proti nim vyslali dve slovenské stotiny (Štefanovičovu a Bakowského) a ceccopierovci sa v blízkosti kopanice Štefovci bez boja vzdali. Okolo 3. hodiny popoludní sa od Vrbového vydal s gardistami proti povstalcom podžupan Nitrianskej stolice Ocskay (okolo 100 – 120 mužov). V priestore dnešnej brezovskej priehrady boli gardisti porazení a ich útek sa zastavil až v Hlohovci. V boji s gardistami zahynuli dvaja dobrovoľníci.⁴⁷

Pohreb padlých dobrovoľníkov, Martina Potúčka, Jána Ďurkoviča (Jurkoviča) a Jána Vicianu z

⁴⁴ DOHNÁNY, Mikuláš. *Historia povstaňja slovenského z roku 1848*. Skalica : F. X. Škarnicl, 1850, s. 105.

⁴⁵ Wallmodenovci – príslušníci 6. kyrysnického (jazdeckého) pluku generála Ludwiga Wallmodena.

⁴⁶ Ceccopierovci – príslušníci 23. pešieho pluku, ktorého majiteľom bol gróf Ferdinand Ceccopieri.

⁴⁷ RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie 1848 – 49. II.1*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1950. str. 170-182.

Brezovej a Štefana Fošku z Košarísk,⁴⁸ sa konal na brezovskom cintoríne. Zúčastnili sa ho aj Hurban a Štúr a pred veľkým množstvom ľudu predniesli zápalisté prejavy.

Bitky slovenského povstania zo septembra 1848 neboli posledné. V boji proti maďarskej revolúcii pokračovali slovenskí dobrovoľníci na strane cisárskych vojsk v tzv. zimnej výprave 1848/1849 a v letnej výprave 1849. Na oboch výpravách sa zúčastnili i Brezovčania, známe sú však mená iba niektorých z nich (v zimnej výprave Pavel Jurík,⁴⁹ v letnej J. Palanský, J. Sluka, J. Rehtoris, J. Jančí a desiatnik Ďuro Krištof).⁵⁰

Vodcovia povstania sa často zdržiavali v Brezovej. Hurban býval až do jesene 1849 u svokra Samuela Jurkoviča, Štúrovi poskytol v rovnakom čase ubytovanie organár M. Šaško. Maďarská revolúcia bola v auguste 1849 porazená pri Világosi. Slovenský dobrovoľnícky zbor sa ešte podieľal na dočistení Slovenska od drobných záškodníckych jednotiek. V novembri 1849 viedenská vláda slovenský dobrovoľnícky zbor rozpustila a Hurban sa 11. mája 1850 vrátil do Hlbokého. Aké bolo miesto J. M. Hurbana a Brezovej v udalostiach roku 1848? Hurban už pred rokom 1848, v čase brezovského kaplánovania i počas svojho pôsobenia v Hlbokom, úspešne šíril myšlienky slovenského národného hnutia. Jeho činnosť iste prispela k tomu, že keď sa Brezová a jej okolie stali v septembri 1848 epicentrom povstaleckých udalostí, účasť obyvateľov bola masová – počet mužstva dosiahol 6000 ľudí. Uvedené číslo vynikne najmä pri porovnaní s nízkym a na mnohých miestach aj nulovým počtom dobrovoľníkov, ktorých naverbovali v iných lokalitách a regiónoch Slovenska počas zimnej a letnej dobrovoľníckej výpravy.

Hurban pragmaticky využil sociálne a hospodárske, takpovediac „hmotárske“ záujmy a očakávania jednoduchých ľudí. V kopaničiarskom kraji išlo hlavne o početné lesy, pasienky a kopanice. Keďže sa zrušenie poddanstva týkalo len urbárskej pôdy, uvedené majetky zostávali vo vlastníctve zemepánov. Zaradením sociálnych požiadaviek do národnopolitického programu Hurban sledoval získanie podpory ľudu pre revolučný pohyb. Z korešpondencie S. Jurkoviča je známe, že už v apríli 1848 prišiel Hurban do Brezovej a upozorňoval obyvateľov, „*aby panské hory Erdődke,*⁵¹ *ktoré im bol gróf*⁵² *vzal, zaujali.*“⁵³ Hurbanove aktivity v Brezovej okolo získania hôr potvrdzuje vo svojom rukopise aj vtedajší brezovský evanjelický farár Tomáš Hroš: „*Roku 1848 v mesíci dub. prišiel Hurban na Brezovú. K velikému podivení navštívil mne asi dva neb tri kráte žádaje mne, aby sem lidu tolik nedržel ale raději pobízel a jemu v dosahování hory Kýčer udeleni - napomáhat hleděl, [...] Byla zmínka po druhé o národnosti aby sme se o sve hlasili.*“⁵⁴

⁴⁸ Košariská boli vtedy súčasťou Brezovej.

⁴⁹ GOLÁŇ 1926, s. 211.

⁵⁰ MICHÁLEK – JURÍČEK 1970, s. 60.

⁵¹ Grófka Erdődiová, podľa D. Rapanta pravdepodobne Barbora Erdődiová. RAPANT 1937, *Slovenské povstanie I.2*, s. 178.

⁵² Gróf Erdődý.

⁵³ RAPANT 1937, *Slovenské povstanie I.2*, s. 178.

⁵⁴ HROŠ, Tomáš. *Woleni...* (rukopis), s. 45.

So zámerom získať širokú podporu ľudu pozývali poslovnia obyvateľov okolitých obcí na 28. apríla na zhromaždenie v Brezovej so sľubom, „že sa tam bude rokovať o horách a lesoch.“⁵⁵

Hurbanov plán vyšiel a účasť ľudu na brezovskom zhromaždení mala masový charakter.

Požiadavka na vrátenie odňatých kopaníc, pasienkov, hôr tvorila ôsmy bod Žiadostí slovenského národa v stolici Nitrianskej.

Celkovo možno konštatovať, že Hurban sa stal vedúcou osobnosťou udalostí brezovskej jari 1848 i slovenského povstania preto, lebo mal na takúto pozíciu potrebnú vôľu i vlastnosti. Výstižne ich formuloval Hurbanov životopisec Tomáš Winkler: napriek tomu, že Hurbanovi chýbali skúsenosti, „konečne [...] [sa stal] vodcom. Má na to všetky potrebné vlastnosti – presvedčenie, odvahu, osobnú príťažlivosť, zápal i taktiku.“⁵⁶

Nie je mesto ako mesto

Brezová predstavovala vhodnú lokalitu, v rámci ktorej sa mohlo úspešne rozvíjať slovenské národné hnutie. Ako som už uviedol, Brezová mala v tom čase vyše 6300 obyvateľov, pričom v rámci brezovskej populácie z etnického hľadiska jednoznačne dominovali Slováci a z hľadiska konfesionálnej príslušnosti prevažovali evanjelici augsburského vyznania, teda luteráni. V plnej miere to platilo aj pre lokálne elity. Už pred rokom 1848 v Brezovej viedli národnú agitáciu T. Hroš a s ešte väčším úspechom J. M. Hurban a jeho spolupracovníci. V roku 1848 získal Hurban pre národné hnutie nielen príslušníkov dobovej miestnej elity, ale aj širšie vrstvy obyvateľstva. Hoci sa brezovského zhromaždenia 28. apríla 1848 zúčastnili aj obyvatelia z okolitých obcí, najpočetnejšiu časť prítomných tvorili Brezovčania.

Treba zdôrazniť, že dosiahnuté úspechy národného hnutia v Brezovej a podbradliansko-podjavorinskom kraji predstavovali v danej dobe maximum možného.

Hoci príslušníci štúrovskej generácie snívali o vytvorení slovenského národného centra mestského charakteru, v tejto fáze národnoemancipačného vývoja sa Slovákom nepodarilo dosiahnuť túto metú. Historik József Demmel formuloval podmienky potrebné na to, aby sa z niektorého mesta Uhorska mohlo stať slovenské národné centrum: 1/ príslušná lokalita by mala mať väčšinu slovenského obyvateľstva; 2/ mala by v nej žiť významná skupina slovenskej inteligencie; 3/ táto inteligencia by mala za podpory slovenských občanov vybudovať adekvátne národné kultúrne inštitúcie (školy, kultúrne spolky, tlačoviny); 4/ zároveň by však musela získať aj určité mocenské pozície v príslušnom meste, aby mohla chrániť a podporovať činnosť a rozvoj tohto inštitucionálneho systému.⁵⁷

Uvedené podmienky však Brezová, ba ani ďalšie sídla v tejto oblasti nespĺňali. Brezová nebola

---

⁵⁵ RAPANT 1937, *Slovenské povstanie I.1.*, str. 273

⁵⁶ WINKLER, Tomáš. *Perom a mečom*. Martin : Vydavateľstvo Maticy slovenskej, 1997, s. 89.

⁵⁷ DEMMEL, József. *Ludovít Štúr*. Bratislava : Kalligram, 2015, s. 272.

mestom so všetkými atribútmi, mala charakter len zemepanského poddanského mestečka. Hoci obyvatelia i miestna inteligencia boli slovenské, v Brezovej chýbali potrebné inštitúcie – úrady, vyššie školy atď. Mestské centrum, aj to len skromné, sa podarilo získať slovenskému národnému hnutiu až v 60. rokoch 19. storočia, kedy sa ním stal Turčiansky Sv. Martin.

V porevolučnom období sa mestotvorný proces dotkol najmä Myjavy, ktorá sa stala sídlom novovytvoreného okresu, a hoci sa národovci dožadovali zriadenia slovenského gymnázia na Myjave a reálky v Brezovej, Brezová sa postupne ocitала v tieni okresného sídla.⁵⁸ Navyše aj sám Hurban koncom 60. rokov 19. storočia priložil svoje „polienko“ do ohňa, keď rozkolísal stabilitu obecnej a náboženskej komunity tým, že podporoval snahu Košarišťanov o vytvorenie samostatného cirkevného zboru.

Tieto súvislosti sa pred nami nečakane vynárajú v roku 1874, kedy zomrel dlhoročný brezovský farár T. Hroš. Napriek tomu, že Hurban už tri desaťročia pôsobil v Hlbokom, opäť prijal kandidatúru na voľbu brezovského farára. Brezovčania si však za nového duchovného zvolili 242 hlasmi Ľudovíta Schulza, Hurban dostal 169 hlasov. Podľa zhodného názoru cirkevných historikov Samuela Š. Osuského i Štefana Adamoviča bol Hurbanov neúspech zapríčinený práve tým, že v predchádzajúcich rokoch otvorene podporoval cirkevno-organizačné oddelenie Košarísk a ďalších kopaníc od Brezovej. Obaja bádatelia v tejto súvislosti odkazujú na zápisnicu z rokovania brezovského presbyteria zo 6. júna 1868 v ktorej sa o Hurbanových krokoch konkrétne uvádza: „*Cirkev brezovská s bolastným srdcom zakusit musela ako pán Hurban semeno nesvornosti do lona cirkvi brezovskej nasial a Košarišťanov ponúkal nielen u seba, ale aj v samých Košariskách a v časopisoch [k oddeleniu]; tým cieľom sa dostavil na Košariskách 17. mája 1867 aj 3. júna 1867.*“⁵⁹

Hurban a hurbanisti v historickej pamäti

Podľa *Slovníka súčasného slovenského jazyka* majú slová *hurbanista*, *hurbanovec* dva významy: 1/ stúpenec J. M. Hurbana, 2/ historicky: dobrovoľník, ktorý sa v rokoch 1848/1849 zúčastnil slovenského povstania, ale aj prívrženec slovenského národného hnutia. Pre brezovské prostredie však možno spomenúť aj ďalší význam dnes už archaického tvaru *hurbanista* – v minulosti to bola jedna z prezývok Brezovčanov. Spisovateľ Elo Šándor o tom pre plánovanú monografiu Brezovej napísal: „*Vrbovania*⁶⁰ *aj okolité obyvateľstvo prezývali Brezovanov aj hurbanistami. To ostalo z dôb prvého slovenského národného povstania z r. 1848, keď Jozef Miloslav Hurban, evanjelický farár*

⁵⁸ I keď bola Myjava sídlom okresu, mestom sa stala až v roku 1948.

⁵⁹ Archív cirkevného zboru ECAV v Brezovej pod Bradlom, ADAMOVIČ, Štefan. *Krátke dejiny ev. a. v. cirkevného sboru v Brezovej pod Bradlom* (nevydaný rukopis), s. 22.

SNK – LA, fond Samuel Štefan Osuský, sign. 46 Z 1, OSUSKÝ, Samuel Štefan (zostavovateľ). *Brezová pod Bradlom* (nevydaný rukopis).

⁶⁰ Vrbovania – obyvatelia mestečka Vrbové.

v Hlbokom, práve na Brezovej začínal revolučný odboj. Ale v slove „hurbanista“ obsažená bola i nevdojak význačná charakteristika Brezovana: revolucionár, odbojník, Slovák – národovec vzorný.“⁶¹

Poprednými brezovskými *hurbanistami* boli už spomínaní S. Jurkovič a K. Sucháč. V roku 1857 Jurkoviča preložili z Brezovej do Vrbovíc, kde pôsobil ako notár a nakoniec ho vo veku 64 rokov predčasne penzionovali. Zomrel v Brezovej 13. júla 1873. K. Sucháč žil v Brezovej až do svojej smrti v roku 1865. K ďalším *hurbanistom* patrili napríklad organársky majster Martin Šaško, Juraj Jurkovič, otec architekta Dušana Jurkoviča, či členovia poprednej brezovskej rodiny Poláčkovcov. Rodinná kronika Poláčkovcov uvádza, že slovenských dobrovoľníkov v rokoch 1848/1849 zásobovali a vyzbrojovali aj v dome Jána Poláčka-Tolara a jeho manželky Doroty, rodenej Jurkovičovej, sestry S. Jurkoviča a tety Anny Hurbanovej, rod. Jurkovičovej. Ďalšia členka rodiny, Alžbeta Poláčková-Janíková, vítala Hurbana po jeho návrate z vacovského väzenia.⁶² Dodávam, že návštevu Hurbana u Jána a Doroty Poláčkovcov potvrdzuje i korešpondencia S. Jurkoviča.⁶³

Rozvoj národného hnutia, ktorý v Brezovej dospel k prvému vyvrcholeniu v udalostiach roku 1848, sa nedal zastaviť a slovenské národné vedomie bolo v radoch brezovského obyvateľstva masovo rozšírené už pred rokom 1918. Martin Palanský (1849-1915), prastarý otec autora tohto príspevku, vo svojich pamätiach spomínal, ako sa národovci stretávali v hostinci Samuela Gavoru v Ulici: „Chodieval tam p. Pecho náš Notár človek svedomiti a prikladni a za nim chodela spoločnosť prva na Brezovej, keď on hovorel ani nikdo nešuchel počúvali sme ho jako vzdelanca a ktomu Národovca. Chodeli tam Šaškovja organari [...] vten čas oživilo Slovensko, prišli prve volby do Snemu, Národnje pjesne sa spjevali.“

O Hurbanovi uviedol: „...volavali ma aj na slavnosti menovite bol som v Hlubokem keď bola pamjatka pokrestanjenja Slovanov. To bolo volačo Slavného Hurbana – už aj tak som znál ze spisov a z bojov patentálnich potom som ho znál už jako unašajuceho Rečnika to bol Ohen ten človek.“⁶⁴

Hurbanovská tradícia v Brezovej pokračovala aj po vzniku Československej republiky. Ako príklad spomeňme Prof. MUDr. Martina Janca, DrSc., narodeného v Brezovej 3. novembra 1921. Martin Janec sa počas druhej svetovej vojny zúčastnil protifašistického odboja. Na otázku, čo ho motivovalo k tomu, aby sa zapojil do odbojového hnutia, M. Janec odpovedal: „Doma ma vychovávali v hurbanovskom duchu. Spievali sme hurbanovské pesničky.“⁶⁵

⁶¹ SNK – LA, fond Samuel Štefan Osuský, sign. 46 Z 1, ŠÁNDOR, Elo. Akí sú Brezovania? In OSUSKÝ, Samuel Štefan (zostavovateľ). *Brezová pod Bradlom* (nevydaný rukopis).

⁶² TVAROŽEK, Ján Jurov. *Rodinná kronika Poláčkovcov*, 1966 (príležitostná tlač, nestráňkované).

⁶³ RAPANT 1937, *Slovenské povstanie I.2*, s. 178.

⁶⁴ Osobný archív autora príspevku, PALANSKÝ, Martin. *Denník anebožto Zápisi na Pamjatku pre Moje Djetky napisal a zdruhich pôvodnych zápiskov zestavil Martin Palanský Roku páne 1894 Dna 1 Aprila*. Odpis, nestráňkované.

⁶⁵ Osobný rozhovor autora príspevku s Martinom Jancom.

Od čias prvej republiky sa spomienka na Hurbana a hurbanovcov v historickej pamäti obyvateľov Brezovej začala udržiavať aj prostredníctvom pomníkov. V roku 1933 odhalili pri príležitosti 15. výročia vzniku republiky v centre Brezovej Pomník slobody s bustou J. M. Hurbana. Sú na ňom vyryté i mená štyroch Brezovčanov padlých 22. septembra 1848 spolu s menami vojakov padlých v prvej svetovej vojne a s menami legionárov a dobrovoľníkov z rokov 1918 – 1919. Pomník autorov Frica (Miroslava) Motošku⁶⁶ a Juraja Sládka stojí priam symbolicky na rozhraní Námestia gen. M. R. Štefánika a Ulice J. M. Hurbana.

Najvýznamnejším tvorcom hurbanovských pamätníkov v Brezovej sa však stal architekt Dušan Jurkovič, ktorý sa síce narodil na neďalekej Turej Lúke, ale detské roky prežil v Brezovej, pričom rodiny jeho otca i matky pochádzali z tohto mestečka. Dušanov otec Juraj Jurkovič a otcov bratranec Ján Jurkovič boli príslušníkmi dobrovoľníckeho vojska. Ján Jurkovič (Ďurkovič) padol s ďalšími tromi dobrovoľníkmi v boji slovenských povstalcov 22. septembra 1848.⁶⁷

Treba pripomenúť, že architektova matka Emília Jurkovičová, rod. Jurkovičová bola jednou z dcér učiteľa a notára Samuela Jurkoviča, teda sestrou Hurbanovej manželky. V kontexte revolučných udalostí je zaujímavé, že 25. apríla 1848 hrala v študentskom divadelnom predstavení, ktoré sa uskutočnilo v dome organára M. Šaška.⁶⁸

Dušan Jurkovič si na svojho ujca J. M. Hurbana dobre pamätal a spomínal, že ako dvanásťročný chlapec sa v roku 1880 zúčastnil spolu s Hurbanom na výlete vo Filipovskom údolí na Morave, kde sa stretávali slovenskí a moravskí vlastenci.

Myšlienkou vybudovať v rodnom kraji pamätník revolučných udalostí z roku 1848 sa Jurkovič začal zaoberať už v čase prvej svetovej vojny, kedy budoval vojenské cintoríny v Haliči: *„Chodieval som na vrchol Magury [...] Tam som spriadal svoje výtvarné sny a kreslil plány pamätníkov na ploche svojej duše [...] Tam zjavila sa mi vidina pamätníka udalostí revolučných z roku 1848 uprostred môjho rodného kraja, pamätníka aj na účasť mojej najužšej rodiny [...] na bojoch a žertvách za slobodu slovenského národa“.*⁶⁹

Realizácie sa dočkali viaceré Jurkovičove návrhy hurbanovských pamätníkov v Brezovej. Prvá bola pamätná tabuľa na dome organára Šaška, ktorú Jurkovič navrhol v roku 1928: pripomína divadelné predstavenie z 25. apríla, brezovské zhromaždenie z 28. apríla a bitku z 22. septembra 1848.

Dejinný pamätník na brezovskom cintoríne Jurkovič navrhol v miestach, kde boli podľa tradície pochovaní slovenskí dobrovoľníci, padlí v bojoch 22. septembra 1848. Ako hlása nápis, pamätník, dokončený v roku 1948, je venovaný *„hrdinom bojov za slobodu 1848 – 1849, 1914 – 1918 a 1944*

⁶⁶ V literatúre aj pod menom Miroslav, krstený ako Fridrich Andrej.

⁶⁷ Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív Bratislava, osobný fond Dušan Jurkovič, nespracované, šk. č. 5, OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Slávny syn rodu Jurkovičov*. Strojopis, 4 strany.

⁶⁸ RAPANT 1937, *Slovenské povstanie roku 1.2*, s. 176.

⁶⁹ SNK – LA, fond Samuel Štefan Osuský, sign. 46 Z 1, JURKOVIČ, Dušan. Uctievanie hrdinov. In OSUSKÝ, Samuel Štefan (zostavovateľ). *Brezová pod Bradlom* (nevydaný rukopis).

Pamätník hurbanovských bojov na Prietržskej ceste sa nachádza na jednom z miest bojov slovenského povstania, ktoré sa odohrali 22. septembra 1848. Rovnako riešený pamätník (v podobe ihlanu zloženého z kamenných kvádrov) navrhol Jurkovič aj v Hurbanovej doline. Oba pamätníky boli však postavené až po smrti D. Jurkoviča a v prípade artefaktu v Hurbanovej doline došlo k zmene, keď bol oficiálne venovaný pamiatke partizánskych bojov z čias druhej svetovej vojny.⁷⁰ V roku 1970 pribudlo v Brezovej bronzové súsošie Víťazstvo od akademického sochára Vojtecha Baďuru, ktoré pripomína povstalecké boje z rokov 1848/1849. Nachádza sa na rohu Námestia gen M. R. Štefánika a sídliska Horný rad.

Dosiaľ neznáme informácie o nerealizovanom návrhu brezovského rodáka, architekta Juraja Tvarožka, na *Pamätník povstania v roku 1848 v Brezovej* sa dochovali v zložke dokumentov *Výboru pre usporiadanie Hurbanových osláv na Brezovej pod Bradlom*. Tento návrh zostal zabudnutý a jeho podoba nebola známa odborníkom,⁷¹ ani širšej verejnosti. *Výbor pre usporiadanie Hurbanových osláv na Brezovej pod Bradlom* vznikol v roku 1937 zo zástupcov všetkých miestnych spolkov. Cieľom výboru bolo usporiadať v máji 1938 oslavy 50. výročia smrti J. M. Hurbana a 90. výročia slovenského povstania z roku 1848. Predseda československej vlády Milan Hodža pôvodne sľúbil, že prevezme patronát nad pripravovanými oslavami. Do programu tohto podujatia chceli organizátori zaradiť aj slávnosť polozenia základného kameňa pamätníka, ktorý mal byť hotový k 100. výročiu povstania v roku 1948.

Členovia výboru navrhovali postaviť pomník v podobe vysokého obelisku na vrchu Ostriez. V marci 1938 však zmenili stanovisko a súhlasili s jeho umiestnením na vrchu Baranec, ktorý sa týči nad Brezovou. O vypracovanie návrhu požiadali architekta Juraja Tvarožka, ktorý v apríli 1938 vyšiel v ústrety svojim rodákom. Podľa Tvarožkovo návrhu mal mať pamätník na Baranci šírku až 56 metrov, čím by sa v krajine vytvoril určitý kontrast k Mohyle Milana Rastislava Štefánika, stojacej na protihľadisku Bradle. Oslavy ani pamätník sa však nakoniec nerealizovali. Premiér sa nemohol zúčastniť májového termínu osláv, preto ich výbor preložil na druhú polovicu septembra 1938. Celkovú situáciu a atmosféru v republike však skomplikoval vývoj politických udalostí (Mníchovská konferencia atď.) a oslavy sa nakoniec nekonali.⁷²

Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 sa hurbanovské pamätníky D. Jurkoviča stali miestami slávenia novej tradície. V roku 1997 bol 22. september na pamiatku prvých víťazných bitiek slovenského povstania, vybojovaných v Brezovej 22. septembra 1848, vyhlásený za Deň Ozbrojených síl SR. Na rok 2008 pripadlo 160. výročie slovenského povstania a zároveň 15.

⁷⁰ BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. Bratislava : Slovart, 2009, s. 330.

⁷¹ Návrh nie je uvedený ani v monografii o architektovi Tvarožkovi. Pozri HRDINA, Miroslav. *Juro Tvarožek architekt a staviteľ*. Bratislava : Virvar, 2014.

⁷² Zložka dokumentov *Výboru pre usporiadanie Hurbanových osláv na Brezovej pod Bradlom*, v súkromnom vlastníctve.

výročie vzniku Ozbrojených síl SR. Mesto Brezová pod Bradlom s cieľom „*prezentovať potenciál z meruôsmeho roku [...] iniciovalo rokovanie so zástupcami Ministerstva obrany Slovenskej republiky*“⁷³ a predstavitelia armády sa rozhodli osláviť Deň Ozbrojených síl v aj v Brezovej. Oslavy sa konali pri týchto Jurkovičových dielach: na námestí s pamätnou tabuľou na Šaškovom dome, pokračovali pri Dejinnom pamätníku na brezovskom cintoríne a vyvrcholili pri Pamätníku hurbanovských bojov na Prietržskej ceste. Oslavy dňa Ozbrojených síl sa od roku 2008 konajú v Brezovej pravidelne.

---

⁷³ DANKOVÁ, Anna. Rok 1848 a Brezová. In *Novinky spod Bradla*, 12. 8. 2008, č. 7, str. 8.

Zoznam použitej literatúry a prameňov

Archívne pramene:

Archív cirkevného zboru ECAV v Brezovej pod Bradlom, ADAMOVIČ, Štefan. *Krátke dejiny ev. a. v. cirkevného sboru v Brezovej pod Bradlom* (nevydaný rukopis), bez signatúry.

Archív cirkevného zboru ECAV v Brezovej pod Bradlom, HROŠ, Tomáš. *Woleni Slowa B. Kazatele w Slawné Cirkwi ew. Březovské 1844/5* (rukopis), bez signatúry.

Archív cirkevného zboru ECAV v Brezovej pod Bradlom, Vizitačný protokol z kanonickej vizitácie z roku 1823, bez signatúry.

Slovenská národná knižnica – Literárny archív (ďalej SNK – LA), fond Samuel Štefan Osuský, sign. 46 Z 1, OSUSKÝ, Samuel Štefan (zostavovateľ). *Brezová pod Bradlom* (nevydaný rukopis).

Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív Bratislava, osobný fond Dušan Jurkovič, nespracované, šk. č. 5, OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Slávny syn rodu Jurkovičov*. Strojopis, 4 strany.

Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Bratislava, Zbierka cirkevných matrik, Evanjelická cirkev. Farský úrad Brezová pod Bradlom, mikrofilm Inv. č. 386 Krsty 1804 – 1845, s. 60

Protocol brezovského garbiarskeho cechu, (nestránkované), v súkromnom vlastníctve. Záznamy z roku 1833.

Zložka dokumentov *Výboru pre usporiadanie Hurbanových osláv na Brezovej pod Bradlom*, v súkromnom vlastníctve.

Osobný archív autora príspevku, PALANSKÝ, Martin. *Dennik anebožto Zápisi na Pamjatku pre Moje Djetky napisal a zdruhich pôvodnych zápiskov zestavil Martin Palanský Roku páne 1894 Dna 1 Apríla*. Odpis, nestránkované.

Literatúra:

BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. Bratislava : Slovart, 2009.

DANKOVÁ, Anna. Rok 1848 a Brezová. In *Novinky spod Bradla*, 12. 8. 2008, č. 7.

DEMMEĽ, József. *Ludovít Štúr*. Bratislava : Kalligram, 2015.

DOHNÁNY, Mikuláš. *Historia povstaňja slovensk jeho z roku 1848*. Skalica : F. X. Škarnicl, 1850.

FÉNYES, Elek. *Magyarországna s a hozzá kapcsolt tartományokna mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben II*. Pest : Trattner-Károlyi, 1837.

GAŽÍK, Peter. J. M. Hurban a J. G. Fichte. In KLÁTIK, Miloš (editor). *Jozef Miloslav Hurban – prínos pre cirkev a národ*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2017.

- GOLÁŇ, Karol. *Revolučné pokolenie*, Myjava : Daniel Pažický, 1926.
- HRDINA, Miroslav. *Juro Tvarožek architekt a staviteľ*. Bratislava : Virvar, 2014.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha : SLON, 2009.
- HURBAN, Jozef Miloslav (zostavovateľ). *Nitra*. Prešporok : A. Šmid, 1842.
- HURBAN, Jozef Miloslav. Myšlienky a zprávy ze Slowenska o Slowensku. In *Nowiny z oboru literatury, umění a věd. (Příloha ku Kwětům.)*, 1. 6. 1842, XI.
- K. S. (Karol Sucháč). O spolku gazdovskom na Brezovej. In *Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život*, 23. 6. 1852, č. 25.
- L. Š. (Ľudovít Štúr). Ze Slowenska. In *Kwěty*, 4. 6. 1839, č. 27.
- MICHÁLEK, Ján – JURÍČEK, Ján (zostavovatelia). *Brezová pod Bradlom*. Bratislava : Obzor, 1970.
- OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Filozofia Štúrovcov II. Hurbanova filozofia*. Myjava : Daniel Pažický, 1928.
- PAULÍNY-TÓTH, Viliam. Jozef Ľudovít Hurban. In *Sokol*, 21. 7. 1862, č. 7.
- Plody zboru učenců řeči českoslowanské Prešporského*. Prešporok : Landerer, 1836.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49 I.1*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1937.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848-49 I.2*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1937.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie 1848-49 II.1*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1950.
- ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004.
- ŠPIESZ, Anton. Remeslo v oblasti Myjavskej pahorkatiny v 18. storočí. In *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ročník XV*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1964.
- TVAROŽEK, Ján Jurov: *Rodinná kronika Poláčkovcov*, 1966. (príležitostná tlač, nestránkované).
- VALIHORA, Matúš. *Brezová. O minulosti Brezovej pod Bradlom pred rokom 1848*. Bratislava : Polleo Partners, s.r.o., 2011.
- V. S. L. Od Bjelej Hori. In *Slovenskije národňje novini*, 26. 6. 1846, č. 95.
- WINKLER, Tomáš. *Perom a mečom*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997.